
Chandralokah

चन्द्रलोकः

Document Information

Text title : Chandralokah

File name : chandrAlokaH.itx

Category : misc, sahitya, appayya-dIkShita

Location : doc_z_misc_general

Author : Jayadevakavi

Transliterated by : Sira Athale

Proofread by : Sira Athale

Description/comments : Alankarashastra

Latest update : April 20, 2025

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

April 20, 2025

sanskritdocuments.org

ચન્દ્રાલોકઃ

॥ શ્રીઃ ॥

૧. પ્રથમો મયૂખઃ । અથ વાગ્વિચારઃ ।

શ્રીગણેશાય નમઃ ।

ઉચ્ચૈરસ્યતિ મન્તામરસતાં જાગ્રત્કલડ્ગૈરવ-
ધ્વંસં હસ્તયતે ચ યા સુમનસામુલ્લાસિની માનસે ।

દુષ્ટોદ્ધન્મદનાશનાર્ચિરમલા લોકત્રયીદર્શિકા
સા નેત્રત્રિતયીવ ખણ્ડપરશોર્વાગ્દેવતા દીવ્યતુ ॥ ૧ ॥

હં હો ચિન્મયચિત્તચન્દ્રમણયઃ સંવર્ધયધ્વં રસાન્-
રે રે સ્વૈરિણિ નિર્વિચારકવિતે માસ્મત્પ્રકાશીભવ ।

ઉલ્લાસાય વિચારવીચિનિચયાલકુારવારાન્નિધે-
શ્ચન્દ્રાલોકમયં સ્વયં વિતન્તુતે પીયૂષવર્ષઃ કૃતી ॥ ૨ ॥

યુક્ત્યાસ્વાધલસદ્રસૈકવસતિઃ સાહિત્યસારસ્વત-
ક્ષીરામ્ભોધિરગાધતામુપદધત્સેવ્યઃ સમાશ્રીયતામ્ ।

શ્રીરસ્માદુપદેશકૌશલમયં પીયૂષમસ્માજ્જગ-
જ્જાગ્રદ્ભાસુરપદ્મકેશરશયઃશીતાંશુરસ્માદ્ધુધાઃ ॥ ૩ ॥

તં પૂર્વાચાર્યસૂર્યોક્તિજયોતિસ્તોમોદ્રમં સ્તુમઃ ।
યં પ્રસ્તૂય પ્રકાશન્તે મદ્ધુણાસ્ત્રસરેણવઃ ॥ ૪ ॥

નાશકુનીયમેતેષાં મતમેતેન દૂષ્યતે ।

કિં તુ ચક્ષુર્મૃગાક્ષીણાં કજ્જલેનેવ ભૂષ્યતે ॥ ૫ ॥

પ્રતિભૈવ શ્રુતાભ્યાસસહિતા કવિતાં પ્રતિ ।

હેતુર્મૃદ્મબુસમ્બદ્ધા બીજમાલા લતામિવ ॥ ૬ ॥

નિર્દોષા લક્ષણવતી સરીતિર્ગુણભૂષણા ।

સાલકુારરસાનેકવૃત્તિર્વાક્કાવ્યનામભાક્ ॥ ૭ ॥

અડ્ગીકરોતિ યઃ કાવ્યં શબ્દાર્થાવનલકૃતી ।

અસૌ ન મન્યતે કસ્માદનુષ્ણમનલં કૃતી ॥ ૮ ॥
 વિભક્ત્યુત્પત્તયે યોગઃ શાસ્ત્રીયઃ શબ્દ ઇષ્યતે ।
 રૂઢયૌગિકતન્મિશ્રૈઃ પ્રભેદૈઃ સ પુનસ્ત્રિધા ॥ ૯ ॥
 અવ્યક્તયોગનિર્યોગયોગાભાસૈસ્ત્રિધાડદિમઃ ।
 તે ચ વૃક્ષાદિભૂવાદિમાણ્ડપાઘા યથાક્રમમ્ ॥ ૧૦ ॥
 શુદ્ધતન્મૂલસમ્મિત્રપ્રભેદૈર્યૌગિકસ્ત્રિધા ।
 તે ચ ભ્રાન્તિસ્ફુરતાન્તિકૌન્તેયાદિસ્વરૂપિણઃ ॥ ૧૧ ॥
 તન્મિશ્રોડન્યોન્યસામાન્યવિશેષપરિવર્તનાત્ ।
 નીરધિઃ પદ્મજં સૌધં સાગરો ભૂરુહઃ શશી ॥ ૧૨ ॥
 ક્ષીરનીરધિરાકાશપદ્મજં તેન સિધ્યતિ ।
 વિભક્ત્યન્તં પદં વાક્યં તદ્વ્યૂહોડર્થસમાપ્તિઃ ॥ ૧૩ ॥
 યુક્તાર્થાનાં તાં ચ વિના ખાણ્ડકાવ્યં સ ઇષ્યતે ।
 વાક્યં ચ ખાણ્ડવાક્યં ચ પદમેકમપિ ક્વચિત્ ॥ ૧૪ ॥
 ધૂમવત્વાદિતિ યથા દેવેત્યામન્ત્રણં યથા ।
 વાક્યાન્યેકાર્થવિશ્રાન્તાન્યાહુર્વાક્યકદમ્બકમ્ ॥ ૧૫ ॥
 મહાદેવઃ સત્રપ્રમુખમખવિઘ્નૈકચતુરઃ
 સુમિત્રા તદ્ભક્તિપ્રણિહિતમતિર્યસ્ય પિતરૌ ।
 અનેનાડસાવાધઃ સુકવિજયદેવેન રચિતે
 ચિરં ચન્દ્રાલોકે સુખયતુ મયૂખઃ સુમનસઃ ॥ ૧૬ ॥
 ઇતિ શ્રીજયદેવકવિવિરચિતે ચન્દ્રાલોકાલકુારે વાગ્વિચારો નામ પ્રથમો મયૂખઃ ।

૨. દ્વિતીયો મયૂખઃ । અથ દોષાઃ ।

સ્થાઅ્યેતોવિશતા યેન સક્ષતા રમણીયતા ।
 શબ્દેડર્થે ચ કૃતોન્મેષં દોષમુદ્ધોષયન્તિ તમ્ ॥ ૧ ॥
 ભવેચ્છૃતિકટુર્વર્ણઃ શ્રવણોદ્વેજને પટુઃ ।
 સંવિદ્રતે વ્યાકરણવિરુદ્ધં ચ્યુતસંસ્કૃતિ ॥ ૨ ॥
 અપ્રયુક્તં દૈવતાદિશબ્દે પુંલિંગતાદિકમ્ ।
 અસમર્થં તુ હન્ત્યાદેઃ પ્રયોગો ગમનાદિષુ ॥ ૩ ॥
 સ હન્તિ હન્ત કાન્તારે કાન્તઃ કુટિલકુન્તલઃ ।
 નિહતાર્થં લોહિતાદૌ શોણિતાદિપ્રયોગતઃ ॥ ૪ ॥
 વ્યનક્ત્યનુચિતાર્થં યત્ પદમાહુસ્તદેવ તત્ ।

ઇયમદ્ભુતશાખ્યગ્રકેલિકૌતુકવાનરી ॥ ૫ ॥
 નિરર્થકં તુહીત્યાદિ પૂરણૌકપ્રયોજનમ્ ।
 અર્થે વિદધદિત્યાદૌ દધદાધમવાચકમ્ ॥ ૬ ॥
 ધત્તે નભસ્તલં ભાસ્વાનરુણં તરુણૈઃ કરૈઃ ।
 એકાક્ષરં વિના ભૂભૂક્ષ્માદિકં ખતલાદિવત્ ॥ ૭ ॥
 અશ્વીલં ત્રિવિધં વ્રીડાજુગુપ્સાડમડગલાત્મના ।
 આહ્વાદસાધનં વાયુઃ કાન્તાનાશે ભવેત્ કથમ્ ॥ ૮ ॥
 સ્યાદ્વ્યર્થમિહ સન્દિગ્ધં નદ્યાં યાન્તિ પતત્રિણઃ ।
 સ્યાદપ્રતીતં શાસ્ત્રૈકગમ્યં વીતાડનુમાદિવત્ ॥ ૯ ॥
 શિથિલં શયને લિલ્યે મચ્ચિત્તં તે શશિશ્રિયિ ।
 મસ્તપિષ્કટીલોષ્ટગલ્લાદિ ગ્રામ્યમુચ્યતે ॥ ૧૦ ॥
 નેયાર્થં લક્ષણાત્યન્તપ્રસરાદમનોહરમ્ ।
 હિમાંશોર્હારધિક્કારજાગરે યામિકાઃ કરાઃ ॥ ૧૧ ॥
 ક્લિષ્ટમર્થો યદીયોડર્થશ્રેણિનિઃશ્રેણિમૃચ્છતિ ।
 હરિપ્રિયાપિતૃવધૂપ્રવાહપ્રતિમં વચઃ ॥ ૧૨ ॥
 અવિમૃષ્ટવિધેયાંશઃ સમાસપિહિતે વિધૌ ।
 વિશન્તિ વિશિખપ્રાયાઃ કટાક્ષાઃ કામિનાં હૃદિ ॥ ૧૩ ॥
 અપરાધીન ઇત્યાદિ વિરુદ્ધમતિકૃન્મતમ્ ।
 અન્યસડ્ગતમુત્તુડ્ગહારશોભિપયોધરૌ ॥ ૧૪ ॥
 રસાદ્યનુચિતે વર્ણે પ્રતિકૂલાક્ષરં વિદુઃ ।
 ન મામડ્ગદ જાનાસિ રાવણં રણદારુણમ્ ॥ ૧૫ ॥
 યસ્મિન્નુપહતો લુપ્તો વિસર્ગ ઇહ તત્તથા ।
 કુસન્ધિઃ પટવાગચ્છ વિસન્ધિર્નૃપતી ઇમૌ ॥ ૧૬ ॥
 હતવૃત્તમનુક્તોડપિચ્છન્દોદોષશ્ચકાસ્તિ ચેત્ ।
 વિશાલલોચને ! પશ્યામ્બરં તારાતરડ્ગિતમ્ ॥ ૧૭ ॥
 ન્યૂનં ત્વત્પડ્ગસમ્ભૂતયશઃપુષ્પં નભસ્તટમ્ ।
 અધિકં ભવતઃ શત્રૂન્ દશત્યસિલતાફુણી ॥ ૧૮ ॥
 કથિતં પુનરુક્તા વાફ્ શ્યામાબ્જશ્યામલોચના ।
 વિકૃતં દૂરવિકૃતૈરૈયરુઃ કુઞ્જરાઃ પુરમ્ ॥ ૧૯ ॥
 પતત્રકર્ષ ડીનાડનુપ્રાસાદિત્વે યથોત્તરમ્ ।
 ગમ્ભીરારમ્ભદમ્ભોલિપાણિરેષઃ સમાગતઃ ॥ ૨૦ ॥
 સમામપુનરાતં સ્થાદેષ પીયૂષભાજનમ્ ।

નેત્રાનન્દી તુષારાંશુરુદૈત્યમ્બુધિબાન્ધવઃ ॥ ૨૧ ॥
 અર્ધાન્તરપદાપેક્ષિકીડાનૃત્યેષુ સસ્મિતમ્ ।
 મોઘારમ્ભં સ્તુમઃ શમ્ભુમર્ધરમ્ભોરુવિગ્રહમ્ ॥ ૨૨ ॥
 અભવન્મતયોગઃ સ્યાન્ન ચેદભિમતોડન્વયઃ ।
 યેન બદ્ધોડમ્બુધિર્યસ્ય રામસ્થાનુચરા વયમ્ ॥ ૨૩ ॥
 દ્વિષાં સમ્પદમાચ્છિદ્ય યઃ શત્રૂન્ સમપૂરયત્ ।
 અસ્થાનસ્થસમાસં ન વિદ્વજ્જનમનોરમમ્ ॥ ૨૪ ॥
 મિથઃ પૃથગ્વાક્યપદૈઃ સહીર્ણાં યત્તદેવ તત્ ।
 વક્રત્રેણ ભ્રાજતે રાત્રિઃ કાન્તા ચન્દ્રેણ રાજતે ॥ ૨૫ ॥
 બ્રહ્માર્ણવં ત્વદ્યશઃપૂરગર્ભિતં ભૂમિભૂષણ ।
 આકર્ણય પયઃપૂર્ણસુવાર્ણકલશાયતે ॥ ૨૬ ॥
 ભગ્નપ્રક્રમમારબ્ધશબ્દનિર્વાહહીનતા ।
 અક્રમઃ કૃષ્ણ પૂજયન્તે ત્વામનારાધ્ય દેવતાઃ ॥ ૨૭ ॥
 અમતાર્થાન્તરં મુખ્યેડમુખ્યેનાર્થે વિરોધકૃત્ ।
 ત્યક્તહારમુરઃ કૃત્વાશોકેનાલિડગિતાડડ્ગના ॥ ૨૮ ॥
 અપુષ્ટાર્થો વિશેષ્યે ચેન્ન વિશેષો વિશેષણાત્ ।
 વિશન્તિ હૃદયં કાન્તાકટાક્ષાઃ ખગ્જનત્વિષઃ ॥ ૨૯ ॥
 કષ્ટઃ સ્પષ્ટાવબોધાર્થમક્ષમો વાચ્યસન્નિભઃ ।
 વ્યાહતશ્ચેદ્વિરોધઃ સ્યાન્મિથઃ પૂર્વાપરાર્થયોઃ ॥ ૩૦ ॥
 સહસ્રપત્રમિત્રં તે વક્રત્રં કેનોપમીયતે ।
 કુતસ્તત્રોપમા યત્ર પુનરુક્તઃ સુધાકરઃ ॥ ૩૧ ॥
 દુષ્ક્રમગ્રામ્યસન્દિગ્ધાસ્ત્રયો દોષાઃ ક્રમાદમી ।
 ત્વદ્ભક્તઃ કૃષ્ણ ! ગચ્છેયં નરકં સ્વર્ગમેવ વા ॥ ૩૨ ॥
 એકં મે ચુમ્બનં દેહિ તવ દાસ્યામિ કચ્ચુકમ્ ।
 બ્રૂત કિં સેવ્યતાં ચન્દ્રમુખીચન્દ્રકિરીટયોઃ ॥ ૩૩ ॥
 અનૌચિત્યં કીર્તિલતાં તરડ્ગયતિ યઃ સદા ।
 પ્રસિદ્ધ્યા વિદ્યયા વાપિ વિરુદ્ધં દ્વિવિધં મતમ્ ॥ ૩૪ ॥
 ન્યસ્તેયં પશ્ય કન્દર્પપ્રતાપધવલદ્યુતિઃ ।
 કેતકી શેખરે શમ્ભોર્ધત્તે ચન્દ્રકલાતુલામ્ ॥ ૩૫ ॥
 સામાન્યપરિવૃત્તિઃ સ્યાત્ કુણ્ડલચ્છવિવિગ્રહા ।
 વિશેષપરિવૃત્તિઃ સ્યાદ્ધનિતા મમ ચેતસિ ॥ ૩૬ ॥
 દ્વે સ્તઃ સહચરાડયારુવિરુદ્ધાન્યોન્યસડ્ગતી ।

ધ્વાક્ષાઃ સન્તશ્ચ તનયં સ્વં પરગ્ચ ન જાનતે ॥ ૩૭ ॥

સરોજનેત્ર પુત્રસ્ય મુખેન્દુમવલોકય ।

પાલયિષ્યતિ તે ગોત્રમસૌ નરપુરુષરઃ ॥ ૩૮ ॥

પદે તદંશે વાક્યાંશે વાક્યે વાક્યકદમ્બકે ।

યથાનુસારમભ્યુદેદોષાન્ શબ્દાર્થસમ્ભવાન્ ॥ ૩૯ ॥

દોષમાપતિતં સ્વાન્તે પ્રસરન્તં વિશ્કૂળખલમ્ ।

નિવારયતિ યસ્ત્રેધા દોષાકુશમુશન્તિ તમ્ ॥ ૪૦ ॥

દોષે ગુણત્વં તનુતે દોષત્વં વા નિરસયતિ ।

ભવન્તમથ વા દોષં નયત્યત્યાજ્યતામસૌ ॥ ૪૧ ॥

મુખં ચન્દ્રશ્રિયં ધત્તે શ્વેતશ્મશ્રુકરાકુરૈઃ ।

અત્ર હાસ્યરસોદ્દેશે ગ્રામ્યત્વં ગુણતાં ગતમ્ ॥ ૪૨ ॥

તવ દુઘ્વાબ્ધિસમ્ભૂતેઃ કથં જાતા કલક્રિતા ।

કવીનાં સમયાદ્વિધાવિરુદ્ધોઽદોષતાં ગતઃ ॥ ૪૩ ॥

દધાર ગૌરી હૃદયે દેવં હિમકરાક્રિતમ્ ।

અત્ર શ્વેષોદયાન્નૈવ ત્યાજ્યં હીતિ નિરર્થકમ્ ॥ ૪૪ ॥

મહાદેવઃ સત્રપ્રમુખમખવિઘ્નૈકચતુરઃ

સુમિત્રા તદ્ભક્તિપ્રણિહિતમતિર્યસ્ય પિતરૌ ।

દ્વિતીયસ્તેનાસૌ સુકવિજયદેવેન રચિતે

ચિરં ચન્દ્રાલોકે સુખયતુ મયૂખઃ સુમનસઃ ॥ ૪૫ ॥

ઇતિ શ્રીજયદેવકવિવિરચિતે ચન્દ્રાલોકાલકારે દોષનિરૂપણો (દોષવિચારો) નામ દ્વિતીયો મયૂખઃ ।

૩. તૃતીયો મયૂખઃ । અથ લક્ષણાનિ ।

અલ્પાક્ષરા વિચિત્રાર્થખ્યાતિરક્ષરસંહતિઃ ।

ઉષાકાન્તેનાનુગતઃ શૂરઃ શૌરિરયં પુનઃ ॥ ૧ ॥

શોભા ખ્યાતોઽપિ યદ્દોષો ગુણકીર્ત્યા નિષિધ્યતે ।

મુધા નિન્દન્તિ સંસારં કંસારિર્યત્ર પૂજ્યતે ॥ ૨ ॥

અભિમાનો વિચારશ્ચેદ્હિતાર્થનિષેધકૃત્ ।

ઇન્દુર્યદિ કથં તીવ્રઃ સૂર્યો યદિ કથં નિશિ ॥ ૩ ॥

હેતુસ્ત્યક્ત્વા બહૂન્ પક્ષાન્ યુક્ત્યૈકસ્યાવધારણમ્ ।

નેન્દુર્નાર્કોઽયમૌર્વાગ્નિઃ સાગરાદુત્થિતો દહન્ ॥ ૪ ॥

પ્રતિષેધઃ પ્રસિદ્ધાનાં કારણાનામનાદરઃ ।

ન યુદ્ધેન ભુવોઃ સ્પન્દેનૈવ વીરા નિપાતિતાઃ ॥ ૫ ॥
 નિરુક્તં સ્યાન્નિર્વચનં નામ્નઃ સત્યં તથાનૃતમ્ ।
 ઇદૃશૈશ્ચરિતૈ રાજન્ સત્યં દોષાકરો ભવાન્ ॥ ૬ ॥
 સ્યાન્મિથ્યાધ્યવસાયશ્ચેદસતી સાધ્યસાધને ।
 ચન્દ્રાંશુસૂત્રગ્રથિતાં નભઃપુષ્પસ્રજં વહ ॥ ૭ ॥
 સિદ્ધિઃ ખ્યાતેષુ ચેન્નામ કીર્ત્યતે તુલ્યતોક્તયે ।
 યુવામેવેહ વિખ્યાતૌ ત્વં બલૈર્જલધિર્જલૈઃ ॥ ૮ ॥
 યુક્તિર્વિશેષસિદ્ધિશ્ચેદ્વિચિત્રાર્થાન્તરાન્વચાત્ ।
 નવસ્ત્વં નીરદઃ કોઽપિ સ્વર્ણૈર્વર્ષસિ યન્મુહુઃ ॥ ૯ ॥
 કાર્યં કૃલોપલભ્યશ્ચેદ્વ્યાપારાદ્વસ્તુતોઽથ વા ।
 અસાવુદેતિ શીતાંશુર્માનચ્છેદાય સુભુવામ્ ॥ ૧૦ ॥
 ઇત્યાદિ લક્ષણં ભૂરિ કાવ્યસ્યાહુર્મહર્ષયઃ ।
 સ્વર્ણભ્રાજિષ્ણુભાલત્વપ્રભૃતીવ મહીભુજઃ ॥ ૧૧ ॥
 મહાદેવઃ સત્રપ્રમુખમખવિઘ્નૈકચતુરઃ
 સુમિત્રા તદ્ભક્તિપ્રણિહિતમતિર્યસ્ય પિતરૌ ।
 તૃતીયસ્તેનાસ્સૌ સુકવિજયદેવેન રચિતે
 ચિરં ચન્દ્રાલોકે સુખયતુ મયૂખઃ સુમનસઃ ॥ ૧૨ ॥
 ઇતિ શ્રીજયદેવકવિવિરચિતે ચન્દ્રાલોકાલકુારે લક્ષણનિરૂપણો નામ તૃતીયો મયૂખઃ ।

૪. ચતુર્થો મયૂખઃ । અથ ગુણાઃ ।

શ્લેષો વિઘટમાનાર્થઘટમાન્ત્વવર્ણનમ્ ।
 સ તુ શાબ્દઃ સજાતીયૈઃ શબ્દૈર્બન્ધઃ સુખાવહઃ ॥ ૧ ॥
 ઉલ્લસત્તનુતાં નીતેઽનન્તે પુલકકણ્ઠકૈઃ ।
 ભીતયા માનવત્યૈવ શ્રિયાઽઽશ્ચિદ્દં હરિં સ્તુમઃ ॥ ૨ ॥
 યસ્માદન્તઃસ્થિતઃ સર્વઃ સ્વયમર્થોઽવભાસતે ।
 સલિલસ્યેવ સૂક્તસ્ય સ પ્રસાદ ઇતિ સ્મૃતઃ ॥ ૩ ॥
 સમતાલ્પસમાસત્વં વર્ણાદૈસ્તુલ્યતાઽથ વા ।
 શ્યામલા કોમલા બાલા રમણં શરણં ગતા ॥ ૪ ॥
 સમાધિરર્થમહિમા લસદ્ધનરસાત્મના ।
 સ્યાદન્તર્વિશતા યેન ગાત્રમહુરિતં સતામ્ ॥ ૫ ॥
 માધુર્યં પુનરુક્તસ્ય વૈચિત્ર્યં ચારુતાવહમ્ ।

વયસ્ય પશ્ય પશ્યાસ્યાશ્ચઞ્ચલં લોચનાઞ્ચલમ્ ॥ ૬ ॥
 ઓજઃ સ્થાત્પ્રૌઢિરર્થસ્ય સંક્લેપો વાડતિભૂયસઃ ।
 રિપું હત્વા યશઃ કૃત્વા ત્વદસિઃ કોશમાવિશત્ ॥ ૭ ॥
 સૌકુમાર્યમપારુઞ્યં પર્યાયપરિવર્તનાત્ ।
 સ કથાશેષતાં યાતઃ સમાલિડ્ગય મરુત્સાખમ્ ॥ ૮ ॥
 ઉદારતા તુ વૈદઞ્ચમગ્રામ્યત્વાત્ પૃથક્મતા ।
 માનં મુઞ્ચ પ્રિયે કિઞ્ચિલ્લોચનાન્તમુદ્ઞય ॥ ૯ ॥
 શૃંગાર ય પ્રસાદે ચ કાન્ત્યર્થવ્યક્તિસઙ્ગઃ ।
 અમી દશ ગુણાઃ કાવ્યે પુંસિ શૌર્યાદયો યથા ॥ ૧૦ ॥
 તિલકાદ્યમિવ સ્ત્રીણાં વિદગ્ધહૃદયઙ્ગમમ્ ।
 વ્યતિરિક્તમલકુારં પ્રકૃતેર્ભૂષણં ગિરામ્ ॥ ૧૧ ॥
 વિચિત્રલક્ષણો ન્યાસો નિર્વાહઃ પ્રૌઢિરૌચિતી ।
 શાસ્ત્રાન્તરરહસ્યોક્તિઃ સઙ્ગહો દિક્ પ્રદર્શિતા ॥ ૧૨ ॥
 મહાદેવઃ સત્રપ્રમુખમખવિદ્યૈકચતુરઃ
 સુમિત્રા તદ્ભક્તિપ્રણિહિતમતિર્યસ્ય પિતરૌ ।
 તુરીયસ્તેનાસૌ સુકવિજયદેવેન રચિતે (ચતુર્થસ્તેનાસૌ)
 ચિરં ચન્દ્રાલોકે સુખયતુ મયૂખઃ સુમનસઃ ॥ ૧૩ ॥
 ઇતિ શ્રીજયદેવકવિવિરચિતે ચન્દ્રાલોકાલકુારે ગુણનિરૂપણો નામ ચતુર્થો મયૂખઃ ।

પ. પઞ્ચમો મયૂખઃ । અથાલકુારનિરૂપણાખ્યઃ ।

શબ્દાર્થયોઃ પ્રસિદ્ધ્યા વા કવેઃ પ્રૌઢિવશેન વા ।
 હારાદિવદલકુારઃ સન્નિવેશો મનોહરઃ ॥ ૧ ॥
 સ્વરવ્યઞ્જનસન્દોહવ્યૂહા મન્દોહદોહદા ।
 ગૌર્જગજજગદુત્સેકા છેકાનુપ્રાસભાસુરા ॥ ૨ ॥
 આવૃત્તવર્ણસમ્પૂર્ણ વૃત્ત્યનુપ્રાસવદ્રયઃ ।
 અમન્દાનન્દસન્દોહસ્વચ્છન્દાસ્પદમન્દિરમ્ ॥ ૩ ॥
 લાટાનુપ્રાસભૂર્ભિન્નાભિપ્રાયા પુનરુક્તતા ।
 યત્ર સ્થાત્ર પુનઃ શત્રોર્ગર્જિતં તજ્જિતં જિતમ્ ॥ ૪ ॥
 શ્લોકસ્થાર્થે તદર્થે વા વર્ણવૃત્તિર્યદિ ધ્રુવા ।
 તદા મતા મતિમતાં સ્ફુટાનુપ્રાસતા સતામ્ ॥ ૫ ॥
 ઉપમેયોપમાનાદાવર્થાનુપ્રાસ ઇષ્યતે ।

ચન્દનં ખલુ ગોવિન્દચરણદ્વન્દ્વવન્દનમ્ ॥ ૬ ॥
 પુનરુક્તપ્રતીકાશં પુનરુક્તાર્થસન્નિભમ્ ।
 અંશુકાન્તં શશી કુર્વન્નમ્બરાન્તમુપૈત્યસૌ ॥ ૭ ॥
 આવૃત્તવર્ણસ્તબકં સ્તવકન્દાકુરં કવેઃ ।
 યમકં પ્રથમા ધુર્યમાધુર્યવચસો વિદુઃ ॥ ૮ ॥
 કાવ્યવિત્પવરૈશ્ચિત્રં ખડ્ગબન્ધાદિ લક્ષ્યતે ।
 તેષ્વાધમુચ્યતે શ્લોકદ્વયીસજ્જનરઙ્ગિકા ॥ ૯ ॥
 કામિનીવ ભવત્ખડ્ગલેખા ચારુકરાલિકા ।
 કાશ્મીરસેકારકતાડ્ગી શત્રુકણ્ઠાન્તિકાશ્રિતા ॥ ૧૦ ॥
 ઉપમા યત્ર સાદૃશ્યલક્ષ્મીરુલ્લસતિ દ્વયોઃ ।
 હૃદયે ખેલતોરુચ્ચૈસ્તન્વડ્ગીસ્તનયોરિવ ॥ ૧૧ ॥
 ઉપમાનોપમેયત્વે યત્રૈકસ્યૈવ જાગ્રતઃ ।
 ઇન્દુરિન્દુરિવેત્યાદૌ ભવેદેવમનન્વયઃ ॥ ૧૨ ॥
 પર્થાયિણ દ્વયોસ્તચ્ચેદુપમેયોપમા મતા ।
 ધર્મોડર્થ ઇવ પૂર્ણશ્રીરર્થો ધર્મ ઇવ ત્વયિ ॥ ૧૩ ॥
 વિખ્યાતસ્યોપમાનસ્ય યત્ર સ્યાદુપમેયતા ।
 ઇન્દુર્મુખમિવેત્યાદૌ સ્યાત્પ્રતીપોપમા તદા ॥ ૧૪ ॥
 ઉપમાને તુ લીલાદિપદાઢ્યે લલિતોપમા ।
 ત્વન્નેત્રયુગલં ધત્તે લીલાં નીલામ્બુજન્મનોઃ ॥ ૧૫ ॥
 અનેકાર્થસ્ય યુગ્મસ્ય સાદૃશ્યં સ્તબકોપમા ।
 શ્રિતોડસ્મિ ચરણૌ વિષ્ણોર્ભૂડગસ્તામરસં યથા ॥ ૧૬ ॥
 સ્યાત્સમ્પૂર્ણોપમા યત્ર દ્વયોરપિ વિધેયતા ।
 પદ્માનીવ વિનિદ્રાણિ નેત્રાણ્યાસન્નહર્મુખે ॥ ૧૭ ॥
 યત્રોપમાનચિત્રેણ સર્વથાપ્યુપરજયતે ।
 ઉપમેયમયી ભિત્તિસ્તત્ર રૂપકમિષ્યતે ॥ ૧૮ ॥
 સમાનધર્મયુક્તસાધ્યારોપાત્સોપાધિરૂપકમ્ ।
 ઉત્સિક્તક્ષિતિભૂલ્લક્ષ્યપક્ષચ્છેદપુરન્દરઃ ॥ ૧૯ ॥
 પૃથક્કથિતસાદૃશ્યં દૃશ્યં સાદૃશ્યરૂપકમ્ ।
 ઉલ્લસત્પગ્ધશાખસ્તે રાજતે ભુજભૂરુહઃ ॥ ૨૦ ॥
 સ્યાદડ્ગયચિરિત્યેવંવિધમાભાસરૂપકમ્ ।
 અડ્ગયચિધનુર્વલ્લીત્યાદિ રૂપિતરૂપકમ્ ॥ ૨૧ ॥
 પરિણામોડનયોર્યસ્મિન્નભેદઃ પર્યવસ્યતિ ।

કાન્તેન પૃષ્ઠા રહસિ મૌનમેવોત્તરં દદૌ ॥ ૨૨ ॥
 બહુભિર્બહુધોલ્વેખાદેકસ્યોલ્વેખિતા મતા ।
 સ્ત્રીભિઃ કામઃ પ્રિયૈશ્ચન્દ્રઃ કાલઃ શત્રુભિરૈક્ષિ સઃ ॥ ૨૩ ॥
 અતથ્યમારોપયિતું તથ્યાપાસ્તિરપહ્નુતિઃ ।
 નાયં સુધાંશુઃ કિં તર્હિ વ્યોમગડ્ગાસરોરુહમ્ ॥ ૨૪ ॥
 પર્યસ્તાપહ્નુતિર્યત્ર ધર્મમાત્રં નિષિધ્યતે ।
 નાયં સુધાંશુઃ કિં તર્હિ સુધાંશુઃ પ્રેયસીમુખમ્ ॥ ૨૫ ॥
 ભ્રાન્તાપહ્નુતિરન્યસ્ય શક્યુયાતથ્યનિર્ણયે । (શક્યુયાં ભ્રાન્તિવારણે)
 શરીરે તવસોત્કમ્ જવરઃ કિં ન સખિ સ્મરઃ ॥ ૨૬ ॥ (તાપં તનોતિસોત્કમ્)
 છેકાપહ્નુતિરન્યસ્ય શક્યુયા તથ્યનિહ્વે ।
 પ્રજલ્પન્મત્પદે લગ્નઃ કાન્તઃ કિં નહિ નૂપુરઃ ॥ ૨૭ ॥
 કૈતવં વ્યજ્યમાનત્વે વ્યાજાઘૈર્નિહ્નુતેઃ પદૈઃ ।
 (કૈતવાપહ્નુતિર્વ્યક્તં વ્યાજાઘૈર્નિહ્વે પદૈઃ ।)
 નિર્યાન્તિ સ્મરનારાયાઃ કાન્તાદૃક્યાતકૈતવાત્ ॥ ૨૮ ॥
 ઉત્પ્રેક્ષોન્નીયતે યત્ર હેત્વાદિર્નિહ્નુતિં વિના ।
 ત્વન્મુખશ્રીકૃતે નૂનં પદ્મૈર્વૈરાયતે શશી ॥ ૨૯ ॥
 ઇવાદિકપદાભાવે ગૂઢોત્પ્રેક્ષાં પ્રચક્ષતે ।
 યત્કીર્તિર્વિભ્રમશ્રાન્તાવિવેશ સ્વર્ગનિમ્નગામ્ ॥ ૩૦ ॥ (ત્વકીર્તિર્ભ્રમણશ્રાન્તવિવેશ)
 સ્યાત્સ્મૃતિભ્રાન્તિસન્દેહૈસ્તદેવાલકૃતિત્રયમ્ ।
 પહ્નુજં પશ્યતસ્તસ્યા મુખં મે ગાહતે મનઃ ॥ ૩૧ ॥
 અયં પ્રમત્તમધુપસ્ત્વન્મુખં વેદ પહ્નુજમ્ ।
 પહ્નુજં વા સુધાંશુર્વેત્યસ્માકં તુ ન નિર્ણયઃ ॥ ૩૨ ॥
 મીલિતં બહુસાદૃશ્યાદ્ભેદવચ્ચેત્ર ન લક્ષ્યતે ।
 રસો નાલક્ષિ લાક્ષ્યાચ્ચારણે સહજારુણે ॥ ૩૩ ॥
 સામાન્યં યદિ સાદૃશ્યાદ્ભેદ એવ ન લક્ષ્યતે ।
 પદ્માકરપ્રવિષ્ટાનાં મુખં નાલક્ષિ સુભુવામ્ ॥ ૩૪ ॥
 હેતોઃ કુતોડપિ વૈશિષ્ટયાત્સ્ફૂર્તિરુન્મીલિતં મતમ્ ।
 લક્ષિતાન્યુદિતે ચન્દ્રે પદ્માનિ ચ મુખાનિ ચ ॥ ૩૫ ॥
 અનુમાનં ચ કાયદિઃ કારણાઘવધારણમ્ ।
 અસ્તિ કિઞ્ચિદ્દનયા માં વિલોક્ય સ્મિતં મનાક્ ॥ ૩૬ ॥
 અર્થાપત્તિઃ સ્વયં સિધ્ધેત્પદાર્થાન્તરવર્ણનમ્ ।

સ જિતસ્ત્વન્મુખેનેન્દુઃ કા વાર્તા સરસીરુહામ્ ॥ ૩૭ ॥
 સ્યાત્કાવ્યલિંગં વાગર્થો નૂતનાર્થસમર્પકઃ ।
 જિતોડસિ મન્દકન્દર્પ મચ્ચિત્તેડસ્તિ ત્રિલોચનઃ ॥ ૩૮ ॥
 અલક્ષ્મરઃ પરિકરઃ સાભિપ્રાયે વિશેષણે ।
 સુધાંશુકલિતોત્તંસસ્તાપં હરતુ વઃ શિવઃ ॥ ૩૯ ॥
 સાભિપ્રાયે વિશેષ્યે તુ ભવેત્પરિકરાકુરઃ ।
 ચતુર્ણાં પુરુષાર્થાનાં દાતા દેવશ્ચતુર્ભુજઃ ॥ ૪૦ ॥
 અક્રમાતિશયોક્તિશ્ચેદ્ યુગપત્કાર્યકારણે ।
 આલિંગન્તિ સમં દેવ જ્યાં શરાશ્ચ પરાશ્ચ તે ॥ ૪૧ ॥
 અત્યન્તાતિશયોક્તિસ્તત્પૌર્વાર્પયવ્યતિક્રમે ।
 અગ્રે માનો ગતઃ પશ્ચાદનુનીતા પ્રિયેણ સા ॥ ૪૨ ॥
 ચપલાતિશયોક્તિસ્તુ કાર્યે હેતુપ્રસક્તિજે ।
 યામીતિ પ્રિયપૃષ્ઠાયા વલયોડભવદૂર્મિકા ॥ ૪૩ ॥
 સમ્બન્ધાતિશયોક્તિઃ સ્યાત્તદભાવેડપિ તદ્વચઃ ।
 પશ્ય સૌધાગ્રસંસક્તં વિભાતિ વિધુમાણલમ્ ॥ ૪૪ ॥
 ભેદકાતિશયોક્તિશ્ચેદેકસ્યૈવાન્યતોચ્યતે ।
 અહો અન્યૈવ લાવણ્યલીલા બાલાકુચસ્થલે ॥ ૪૫ ॥
 રૂપકાતિશયોક્તિશ્ચેદ્ભૂયં રૂપકમધ્યગમ્ ।
 પશ્ય નીલોત્પલદ્વન્દ્વાન્નિઃસરન્તિ શિતાઃ શરાઃ ॥ ૪૬ ॥
 પ્રૌઢોક્તિસ્તદશક્તસ્ય તચ્છક્તત્વાવકલ્પનમ્ ।
 કલિન્દજાતીરરુહાઃ શ્યામલાઃ સરલદ્રુમાઃ ॥ ૪૭ ॥
 સમ્ભાવનં યદીત્યં સ્યાદિત્યૂહોન્યપ્રસિદ્ધયે ।
 સિક્તં સ્ફટિકકુમ્ભાન્તઃસ્થિતિશ્ચેતીકૃતૈર્જલૈઃ ॥ ૪૮ ॥
 મૌક્તિકં ચેલ્લતાં સૂતે તત્પુષ્પૈસ્તે સમં યશઃ ।
 વાગ્ચિહ્નતાદધિકપ્રાપ્તિરયત્નેન પ્રહર્ષણમ્ ॥ ૪૯ ॥
 દીપમુદ્યોતયેદાવત્તાવદભ્યુદિતો રવિઃ ।
 ઇષ્યમાણાવિરુદ્ધાર્થસમ્પ્રાપ્તિસ્તુ વિષાદનમ્ ॥ ૫૦ ॥
 દીપમુદ્યોતયેદાવત્તાવન્નિર્વાણ એવ સઃ ।
 ક્રિયાદિભિરનેકસ્ય તુલ્યતા તુલ્યયોગિતા ॥ ૫૧ ॥
 સક્રુચન્તિ સરોજાનિ સ્વૈરિણીવદનાનિ ચ ।
 પ્રાચીનાચલચૂડાગ્રચુમ્ભિભિમ્બે સુધાકરે ॥ ૫૨ ॥
 પ્રસ્તુતાપ્રસ્તુતાનાં ચ તુલ્યત્વે દીપકં મતમ્ ।

મેઘાં બુધઃ સુધામિન્દુર્બિભર્તિ વસુધાં ભવાન્ ॥ ૫૩ ॥
 આવૃત્તે દીપકપટે ભવેદાવૃત્તિદીપકમ્ ।
 દીપ્યાન્નિભર્તિ ભાતીન્દુઃ કાન્ત્યા ભાતિ રવિસ્તિવષા ॥ ૫૪ ॥
 વાજ્યયોરર્થસામાન્યે પ્રતિવસ્તૂપમા મતા ।
 તાપેન ભ્રાજતે સૂર્યઃ શૂરશ્ચાપેન રાજતે ॥ ૫૫ ॥
 ચેદ્ધિભપ્રતિભિમ્ભત્વં દૃષ્ટાન્તસ્તદલકૃતિઃ ।
 સ્યાન્મલ્લપ્રતિમલ્લત્વે સડ્ગ્રામોદ્દામહુકૃતિઃ ॥ ૫૬ ॥
 દૃષ્ટાન્તશ્ચેદ્ભવન્મૂર્તિસ્તન્મૃષ્ટા દૈવદુર્લિપિઃ ।
 જાતા ચેત્રાક્ પ્રભા ભાનોસ્તર્હિ યાતા વિભાવરી ॥ ૫૭ ॥
 વાજ્યાર્થયોઃ સદૃશયોરૈજ્યારોપો નિદર્શના ।
 યા દાતુઃ સૌમ્યતા સેયં સુધાંશોરકલકૃતા ॥ ૫૮ ॥
 વ્યતિરેકો વિશેષશ્ચેદુપમાનોપમેયયોઃ ।
 શૈલા ઇવોત્રતાઃ સન્તઃ કિં તુ પ્રકૃતિકોમલાઃ ॥ ૫૯ ॥
 સહોક્તિઃસહભાવશ્ચેદ્ભાસતે જનરગ્જનઃ ।
 દિગન્તમગમદ્યસ્ય કીર્તિઃ પ્રત્યર્થિભિઃ સહ ॥ ૬૦ ॥
 વિનોક્તિશ્ચેદ્ધિના કિચ્ચિત્પ્રસ્તુતં હીનમુચ્યતે ।
 વિદ્યા હૃદ્યાપિ સાવધા વિના વિનયસમ્પદમ્ ॥ ૬૧ ॥
 સમાસોક્તિઃ પરિસ્ફૂર્તિઃ પ્રસ્તુતે પ્રસ્તુતસ્ય ચેત્ ।
 અયમૈન્દ્રીમુખં પશ્ય રક્તશ્ચુમ્ભતિ ચન્દ્રમાઃ ॥ ૬૨ ॥
 ખાણ્ડશ્લેષઃ પદાનાં ચેદૈકૈકં પૃથગર્થતા ।
 ઉચ્છલદ્ભૂરિકીલાલઃ શુશુભે વાહિનીપતિઃ ॥ ૬૩ ॥
 ભડ્ગશ્લેષઃ પદસ્તોમસ્યૈવ ચેત્પૃથગર્થતા ।
 અજરામરતા કસ્ય નાયોધ્યેવ પુરી પ્રિયા ॥ ૬૪ ॥
 અર્થશ્લેષોઽર્થમાત્રસ્ય યદ્યનેકાર્થસંશ્રયઃ ।
 કુટિલાઃ શ્યામલા દીર્ઘાઃ કટાક્ષાઃ કુન્તલાશ્ચ તે ॥ ૬૫ ॥
 અપ્રસ્તુતપ્રશંસા સ્યાત્સા યત્ર પ્રસ્તુતાનુગા ।
 કાર્યકારણસામાન્યવિશેષાદેરસૌ મતા ॥ ૬૬ ॥
 કમલૈઃ કમલાવાસૈઃ કિં કિં નાસાદિ સુન્દરમ્ ।
 અપ્યમ્બુધેઃ પરં પારં પ્રયાન્તિ વ્યવસાયિનઃ ॥ ૬૭ ॥
 ભવેદર્થાન્તરન્યાસોઽનુષક્તાર્થાન્તરાભિધા ।
 હનૂમાનબ્ધિમતરદુષ્કરં કિં મહાત્મનામ્ ॥ ૬૮ ॥
 યસ્મિન્વિશેષસામાન્યવિશેષાઃ સ વિકસ્વરઃ ।

સ ન જિગ્ધે મહાન્તો હિ દુર્ધર્ષાઃ ક્ષમાધરા ઇવ ॥ ૬૯ ॥
 કાર્યાદૈઃ પ્રસ્તુતૈરુક્તે પર્યાયોક્તિં પ્રચક્ષતે ।
 તૃણાન્યકુરયામાસ વિપક્ષનૃપસન્નસુ ॥ ૭૦ ॥
 ઉક્તિર્વ્યાજસ્તુતિર્નિન્દાસ્તુતિભ્યાં સ્તુતિનિન્દયોઃ ।
 કસ્તે વિવેકો નયસિ સ્વર્ગ પાતકિનોઽપિ ચત્ ॥ ૭૧ ॥
 આક્ષેપસ્તુ પ્રયુક્તસ્ય પ્રતિષેધો વિચારણાત્ ।
 ચન્દ્ર સન્દર્શયાત્માનમથવાસ્તિ પ્રિયામુખમ્ ॥ ૭૨ ॥
 ગૂઢાક્ષેપો વિધૌ વ્યક્તે નિષેધે ચાસ્ફુટે સતિ ।
 હર સીતાં સુખં, કિં તુ ચિન્તયાન્તકઢૌકનમ્ ॥ ૭૩ ॥
 વિરોધોઽનુપપત્તિશ્ચેદ્દુણદ્રવ્યક્રિયાદિષુ ।
 અમન્દચન્દનસ્યન્દઃ સ્વચ્છન્દં દન્દહીતિ મામ્ ॥ ૭૪ ॥
 શ્લેષાદિભૂર્વિરોધશ્ચેદ્વિરોધાભાસતા મતા ।
 અપ્યન્ધકારિણાઽનેન જગદેતત્પ્રકાશયતે ॥ ૭૫ ॥
 અસમ્ભવોઽર્થનિષ્પત્તાવસમભાવ્યત્વવર્ણનમ્ ।
 કો વેદ ગોપશિશુકઃ શૈલમુત્યાટયિષ્યતિ ॥ ૭૬ ॥
 વિભાવના વિનાપિ સ્યાત્કારણં કાર્યજન્મ ચેત્ ।
 પશ્ય લાક્ષારસાસિક્તં રક્તં ત્વચ્ચરણદ્વયમ્ ॥ ૭૭ ॥
 વિશેષોક્તિરનુત્પત્તિઃ કાર્યસ્ય સતિ કારણે ।
 નમન્તમપિ ધીમન્તં ન લઙ્ઘયતિ કશ્ચન ॥ ૭૮ ॥
 આખ્યાતે ભિન્નદેશત્વે કાર્યહેત્વોરસઙ્ગતિઃ ।
 ત્વદ્ભક્તાનાં નમત્યઙ્ગં ભઙ્ગમેતિ ભવકલમઃ ॥ ૭૯ ॥
 વિષમં યદ્યનૌચિત્યાદનેકાન્વયકલ્પનમ્ ।
 ક્વાતિતીવ્રવિષાઃ સર્પાઃ ક્વાસૌ ચન્દનભૂરુહઃ ॥ ૮૦ ॥
 સમમૌચિત્યતોઽનેકવસ્તુસમ્બન્ધવર્ણનમ્ ।
 અનુરૂપં કૃતં સન્ન હારેણ કુચમણ્ડલમ્ ॥ ૮૧ ॥
 વિચિત્રં ચેત્પ્રયત્નઃ સ્યાદ્વિપરીતફલપ્રદઃ ।
 નમન્તિ સન્તસ્ત્રૈલોકયાદપિ લબ્ધું સમુત્તરિમ્ ॥ ૮૨ ॥
 અધિકં બોધ્યમાધારાદાધેયાધિકવર્ણનમ્ ।
 યથા વ્યાસં જગત્તસ્થાં વાચિ માન્તિ ન તે ગુણાઃ ॥ ૮૩ ॥
 અન્યોન્યં નામ યત્ર સ્યાદુપકારઃ પરસ્પરમ્ ।
 ત્રિયામા શશિના ભાતિ શશી ભાતિ ત્રિયામયા ॥ ૮૪ ॥
 વિશેષઃ ખ્યાતમાધારં વિનાપ્યાધેયવર્ણનમ્ ।

ગતેઽપિ સૂર્યે દીપસ્થાસ્તમશ્ચિન્દન્તિ તત્કરાઃ ॥ ૮૫ ॥
 સ્થાદ્વ્યાઘાતોઽયથાકારિ વસ્તવન્યક્રિયમુચ્યતે ।
 યૈર્જગત્પ્રીયતે હન્તિ તૈરેવ કુસુમાયુધઃ ॥ ૮૬ ॥
 ગુમ્ફઃ કારણમાલા સ્થાઘથાપ્રાક્રાન્તકારણૈઃ ।
 નયેન શ્રીઃ શ્રિયા ત્યાગસ્ત્યાગેન વિપુલં યશઃ ॥ ૮૭ ॥
 ગૃહીતમુક્તરીત્યર્થશ્રેણિરેકાવલી મતા ।
 નેત્રે કર્ણાન્તવિશ્રાન્તે કર્ણો દોર્મૂલદોલિનૌ ॥ ૮૮ ॥
 દીપકૈકાવલીયોગાન્માલાદીપકમુચ્યતે ।
 સ્મરેણ હૃદયે તસ્માસ્તેન ત્વયિ કૃતા સ્થિતિઃ ॥ ૮૯ ॥
 સારો નામ પદોત્કર્ષઃ સારતાયા યથોત્તરમ્ ।
 સારં સારસ્વતં તત્ર કાવ્યં તત્ર શિવસ્તવઃ ॥ ૯૦ ॥
 ઉદારસારશ્ચેદ્ભાતિ ભિન્નોઽભિન્નતયા ગુણઃ ।
 મધુરં મધુ પીયૂષં તસ્માત્તસ્માત્કવેર્વયઃ ॥ ૯૧ ॥
 યથાસઙ્ખ્યં દ્વિધાર્થશ્ચેત્કમાદેકૈકમન્વિતા ।
 શત્રું મિત્રં દ્વિષત્પક્ષં જય રઞ્જય ભઞ્જય ॥ ૯૨ ॥
 પર્યાયશ્ચેદનેકત્ર સ્થાદેકસ્ય સમન્વયઃ ।
 પદ્મં મુક્ત્વા ગતા ચન્દ્રં કામિનીવદનોપમા ॥ ૯૩ ॥
 પરિવૃત્તિર્વિનિમયો ન્યૂનાભ્યધિકયોર્મિથઃ ।
 જગ્રાહૈકં શરં મુક્ત્વા કટાક્ષાન્ શત્રુયોષિતામ્ ॥ ૯૪ ॥
 પરિસઙ્ખ્યા નિષિધૈકમન્યસ્મિન્વસ્તુયન્ત્રણામ્ ।
 સ્નેહક્ષયઃ પ્રદીપેષુ સ્વાન્તેષુ ન નતભ્રુવામ્ ॥ ૯૫ ॥
 વિકલ્પસ્તુલ્યબલયોર્વિરોધશ્ચાતુરીયુતઃ ।
 કાન્તાચિત્તેઽધરે વાપિ કુરુ ત્વં વીતરાગિતામ્ ॥ ૯૬ ॥
 ભૂયસામેકસમ્બન્ધભાજાં ગુમ્ફઃ સમુચ્યયઃ ।
 નશ્યન્તિ પશ્ચાત્પશ્યન્તિ ભ્રશ્યન્તિ ચ તવ દ્વિષઃ ॥ ૯૭ ॥
 સમાધિઃ કાર્યસૌકર્યં કારણાન્તરસન્નિધેઃ ।
 ઉત્કણ્ઠિતાં ચ કલયન્ જગામાસ્તં ચ ભાનુમાન્ ॥ ૯૮ ॥
 પ્રત્યનીકં બલવતઃ શત્રોઃ પક્ષે પરાક્રમઃ ।
 જૈત્રનેત્રાનુગૌ કર્ણાવુત્પલાભ્યામધઃકૃતૌ ॥ ૯૯ ॥
 પ્રતીપમુપમાનસ્ય હીનત્વમુપમેયતઃ ।
 દૃષ્ટં ચેદ્દનં તસ્માઃ કિં પદ્મેન કિમિન્દુના ॥ ૧૦૦ ॥
 ઉલ્લાસોન્મયમહિમ્ના ચેદ્દોષો હ્યન્યત્ર વર્ણયતે ।

तदभाज्यं धनस्यैव यन्नाश्रयति सज्जनम् ॥ १०१ ॥
 तद्गुणःस्वगुणत्यागादन्यतः स्वगुणोदयः ।
 पद्मरागारुणं नासामौक्तिकं तेऽधराश्रितम् ॥ १०२ ॥
 पुनः स्वगुणसम्प्राप्तिर्विज्ञेया पूर्ववृत्तता ।
 उरकण्ठांशुलिमोऽपि शेषस्तवधशसा सितः ॥ १०३ ॥
 यद्भस्तुनोऽन्यथावृत्तं तथा स्यात्पूर्ववृत्तता ।
 दीपे निर्वापिते ज्वासीत्काञ्चीरत्नैरुर्मलः ॥ १०४ ॥
 सङ्गतान्यगुणानङ्गीकारमाहुस्तद्गुणम् ।
 विशत्रपि स्वेर्मध्यं शीतं येव सदा शशी ॥ १०५ ॥
 प्राक्सिद्धस्वगुणोत्कर्षोऽनुगुणः परसन्निधेः ।
 कर्णोत्पलानि दधते कटाक्षैरपि नीलताम् ॥ १०६ ॥
 अवज्ञा वार्यते वस्तु गुणदोषाक्षमं यदि ।
 भ्वायन्ति यदि पद्मानि का हानिरमृतधुतेः ॥ १०७ ॥
 प्रश्नोत्तरं कमेणोक्तौ स्थूतमुत्तरमुत्तरम् ।
 यत्राऽसौ वेतसी पान्थ तत्रासौ सुतरा सरित् ॥ १०८ ॥
 पिडितं परवृत्तान्तज्ञातुरन्यस्य चेष्टितम् ।
 प्रिये गृहागते प्रातः कान्ता तल्पमकल्पयत् ॥ १०९ ॥
 व्याजोक्तिः शङ्खमानस्य छन्नना वस्तुगोपनम् ।
 सप्ति पश्य गृहाराभपरागैरस्मि धूसरा ॥ ११० ॥
 वक्रोक्तिः श्लेषकाकुल्यां वाय्यार्थान्तरकल्पनम् ।
 भुञ्ज्य मानं दिनं प्राप्तं मन्दं नन्दी उरान्तिके ॥ १११ ॥
 स्वभावोक्तिः स्वभावस्य जात्यादिषु यं वर्णनम् ।
 कुरङ्गैरुत्तरङ्गाक्षि स्तब्धकर्णैरुदीक्ष्यते ॥ ११२ ॥
 भाविकं भूतभाव्यर्थसाक्षाद्दर्शनवर्णनम् ।
 अलं विलोकयाद्यापि युध्यन्तेऽत्र सुरासुराः ॥ ११३ ॥
 देशात्मविप्रकृष्टस्य दर्शनं भाविकच्छविः ।
 त्वं वसन् लुप्तये तस्याः साक्षात्पञ्चेषुरीक्ष्यसे ॥ ११४ ॥
 उदात्तमुद्भिश्चरितं श्लाघ्यं यान्योपलक्षाणाम् ।
 सानौ यस्याभवद्युद्धं तद्धूर्जटिकिरीटिनोः ॥ ११५ ॥
 अत्युक्तिरद्भुतातथ्यशौर्यौदार्यादिवर्णनम् ।
 त्वयि दातरि राजेन्द्र यायकाः कल्पशाभिः ॥ ११६ ॥
 रसभावतदाभासभावशान्तिनिबन्धनाः ।

રસવત્રેયઊર્જસ્વિત્સમાહિતમયાભિધાઃ ॥ ૧૧૭ ॥
 ભાવાનામુદયઃ સન્ધિઃ શબલત્વમિતિ ત્રયઃ ।
 અલક્ષારાનિમાન્સમ કેચિદાહુર્મનીષિણઃ ॥ ૧૧૮ ॥
 શુદ્ધિરેકપ્રધાનત્વં તથા સંસૃષ્ટિસકુરૌ ।
 એતેષામેવ વિન્યાસાન્નાલક્ષારાન્તરાણ્યમી ॥ ૧૧૯ ॥
 સર્વેષાં ચ પ્રતિદ્વન્દ્વપ્રતિચ્છન્દભિદાભૃતામ્ ।
 ઉપાધિઃ ક્વચિદુદ્ભિન્નઃ સ્યાદન્યત્રાપિ સમ્ભવાત્ ॥ ૧૨૦ ॥
 માલા પરમ્પરા ચૈષાં ભૂયસામનુકૂલકે ।
 મનુષ્યે ભવતઃ ક્વાપિ હ્યલક્ષારાફગતાં ગતે ॥ ૧૨૧ ॥
 શબ્દે પદાર્થે વાક્યાર્થે વાક્યાર્થસ્તબ્દકે તથા ।
 એતે ભવન્તિ વિન્યાસાઃ સ્વભાવાતિશયાત્મકાઃ ॥ ૧૨૨ ॥
 કસ્યાપ્યતિશયસ્યોક્તોરિત્યન્વર્થવિચારણાત્ ।
 પ્રાયેણામી હ્યલક્ષારા ભિન્ના નાતિશયોક્તિતઃ ॥ ૧૨૩ ॥
 અલક્ષારપ્રધાનેષુ દધાનેષ્વપિ સામ્યતામ્ ॥
 વૈલક્ષણ્યં પ્રતિવ્યક્તિ પ્રતિભાતિ મુખેષ્વિવ ॥ ૧૨૪ ॥
 અલક્ષારેષુ તથ્યેષુ યદનાસ્થા મનીષિણામ્ ॥
 તદર્વાચીનભેદેષુ નામ્નાં નામ્નાય ઇષ્યતામ્ ॥ ૧૨૫ ॥
 મહાદેવઃ સત્રપ્રમુખમખવિઘ્નૈકચતુરઃ
 સુમિત્રા તદ્ભક્તિપ્રણિહિતમતિર્યસ્ય પિતરૌ ।
 ચતુર્થઃ સૈકોડયં સુકવિજયદેવેન રચિતે
 ચિરં ચન્દ્રાલોકે સુખયતુ મયૂખઃ સુમનસઃ ॥ ૧૨૬ ॥
 ઇતિ શ્રીજયદેવકવિવિરચિતે ચન્દ્રાલોકાલક્ષારેડલક્ષારનિરુપણાખ્યઃ પઞ્ચમો મયૂખઃ ।

૬. ષષ્ઠો મયૂખઃ । અથ રસતીતિવૃત્તિવિચારઃ ।

આલમ્બનોદીપનાત્મા વિભાવઃ કારણં દ્વિધા ।
 કાર્યોડનુભાવો ભાવશ્ચ સહાયો વ્યભિચાર્યપિ ॥ ૧ ॥
 ગલદ્વેધાન્તરોદ્ભેદં હૃદયેષ્વજડાત્મનામ્ ॥
 મિલન્મલયજાલેપ ઇવાહ્લાદં વિકાસયન્ ॥ ૨ ॥
 કાવ્યે નાટ્યે ચ કાર્યં ચ વિભાવાદૈર્વિભાવિતઃ ॥
 આસ્વાદ્યમાનૈકતનુઃ સ્થાયીભાવો રસઃ સ્મૃતઃ ॥ ૩ ॥
 રત્યાખ્યસ્થાયિભાવાત્મા વલ્લભાદિવિભાવિતઃ ॥

આલસ્યેષ્યાજુગુપ્સાભ્યો વિના સગ્ચારિભિર્યુતઃ ॥ ૪ ॥
 અનુભાવૈઃ કટાક્ષાદૈરુન્માદાદૈર્યથાક્રમમ્ ।
 સમ્ભોગો વિપ્રલમ્ભશ્ચ શૃંગારો દ્વિવિધો મતઃ ॥ ૫ ॥
 હાસસ્થાયી રસો હાસ્યો વિભાવાદૈર્યથાક્રમમ્ ।
 વૈરૂપ્યકુલ્લગણ્ડત્વાવહિત્યાદૈઃ સમન્વિતઃ ॥ ૬ ॥
 અભીષ્ટવિપ્રયોગાશ્રુપાતગ્લાન્યાદિભિઃ ક્રમાત્ ।
 વિભાવાદૈર્યતઃ શોકસ્થાયી સ્યાત્ કરુણો રસઃ ॥ ૭ ॥
 ક્રોધસ્થાયી રસો રૌદ્રો વિભાવાદૈઃ સમન્વિતઃ ।
 માત્સર્યહસ્તનિષ્ષેષસમ્ભોહાદૈર્યથાક્રમમ્ ॥ ૮ ॥
 ઉત્સાહાખ્યસ્થાયિભાવઃ પ્રભાવાદિવિભાવભૂઃ ।
 વીરોડનુભાવૈઃ સ્થૈયાદૈર્ભાવૈર્ગર્વાદિભિર્યુતઃ ॥ ૯ ॥
 વ્યાઘ્રાદિભિર્વિભાવૈસ્તુ વેપિતાદ્યનુભાવભૃત્ ।
 ભાવૈર્મોહાદિભિર્યુક્તો ભયસ્થાયી ભયાનકઃ ॥ ૧૦ ॥
 સ્થાયી જુગુપ્સા બીભત્સો વિભાવાદૈર્યથાક્રમમ્ ।
 અનિષ્ટેક્ષણનિષ્ઠીવમોહાદ્યાઃ સમ્મતાઃ ક્રમાત્ ॥ ૧૧ ॥
 અદ્ભુતો વિસ્મયસ્થાયી માયાદિકવિભાવભૂઃ ।
 રોમાગ્ચાધનુભાવોડયં સ્તમ્ભાદિવ્યભિચારિકઃ ॥ ૧૨ ॥
 નિર્વેદસ્થાયિકઃ શાન્તઃ સત્સંગાદિવિભાવભૂઃ ।
 ક્ષમાદિકાનુભાવોડયં સ્તમ્ભાદિવ્યભિચારિકઃ ॥ ૧૩ ॥
 રતિર્દેવાદિવિષયા સન્તિ ચ વ્યભિચારિણઃ ।
 વેદ્યમાના નિગદ્યન્તે ભાવાઃ સાહિત્યવેદિભિઃ ॥ ૧૪ ॥
 નિર્વેદગ્લાનિશઙ્કાખ્યાસ્તથાસૂયામદશ્રમાઃ ।
 આલસ્યં ચૈવ દૈન્યં ચ ચિન્તા મોહઃ સ્મૃતિર્મૃતિઃ ॥ ૧૫ ॥
 વ્રીડા ચપલતા હર્ષ આવેગો જડતા તથા ।
 ગર્વો વિષાદ ઔત્સુક્યં નિદ્રાપસ્માર એવ ચ ॥ ૧૬ ॥
 સુખં પ્રબોધોડમર્ષશ્ચાપ્યવહિત્યમથોગ્રતા ।
 મતિવ્યાધિસ્તથોન્માદસ્તથા મરણમેવ ચ ॥ ૧૭ ॥
 ત્રાસશ્ચૈવ વિતર્કશ્ચ વિજ્ઞેયા વ્યભિચારિણઃ ।
 ત્રયસ્ત્રિંશદિમે ભાવાઃ સમાખ્યાતાસ્તુ નામતઃ ॥ ૧૮ ॥
 સર્વસાધારણપ્રેમપ્રશ્રયાદિસ્વરૂપયા ।
 અનૌચિત્યા રસાભાસા ભાવાભાસાશ્ચ કીર્તિતાઃ ॥ ૧૯ ॥
 ભાવસ્ય શાન્તિરુદયઃ સન્ધિઃ શબલતા તથા ।

કાવ્યસ્ય કાવ્યનસ્યેવ કુકુમ્ કાન્તિસમ્પદે ॥ ૨૦ ॥
 આ તુર્યમા સમમં ચ યથેષ્ટૈરજમાદિભિઃ ।
 સમાસઃ સ્યાત્પદૈર્ન સ્યાત્સમાસઃ સર્વથાપિ ચ ॥ ૨૧ ॥
 પાઞ્ચાલિકી ચ લાટીયા ગૌડીયા ચ યથારસમ્ ।
 વૈદર્ભી ચ યથાસાઙ્ખ્યં ચતસ્રો રીતયઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૨૨ ॥
 મધુરાયાં સમાકાન્તા વર્ગસ્થાઃ પઞ્ચમૈર્નિજૈઃ ।
 લકારશ્ચ લસંયુક્તો ડ્રસ્વવ્યવહિતૌ રણૌ ॥ ૨૩ ॥
 રેફાકાન્તા વર્ગ્યયાણાજવર્ગાત્પઞ્ચમાદૃતે ।
 કપાકાન્તસ્તવર્ગઃ સ્યાત્પ્રૌઢાયાં ચ કમૂર્ધતા ॥ ૨૪ ॥
 સર્વેરૂઘ્વૈઃ સકારસ્ય સર્વે રેફસ્ય સર્વથા ।
 રહોર્ઢ્રધા તુ સંયોગઃ પરુષાયાં શષૌ સ્વતઃ ॥ ૨૫ ॥
 લકારોઽન્યૈરસંયુક્તો લઘવો ઘમધા રસૌ ।
 લલિતાયાં તથા શેષા ભદ્રાયામિતિવૃત્તયઃ ॥ ૨૬ ॥
 અઙ્ગભઙ્ગોલ્લસલ્લીલા તરુણી સ્મરતોરણમ્ ।
 તર્કકર્કશપૂર્ણોક્તિપ્રાપ્નોત્કટધિયાં વૃથા ॥ ૨૭ ॥
 વીપ્સોત્સર્પન્મુખાગ્રાર્દ્રં બર્હી જહે કૃશસ્તૃષમ્ ।
 લલના રભસં ધત્તે ઘનાટોપે મહીયસિ ॥ ૨૮ ॥
 મહાદેવઃ સત્રપ્રમુખમખવિઘ્નૈકચતુરઃ
 સુમિત્રા તદ્ભક્તિપ્રણિહિતમતિર્યસ્ય પિતરૌ ।
 મયૂખસ્તેભાસૌ સુકવિજયદેવેન રચિતે
 ચિરં ચન્દ્રાલોકે મહતિ ઋતુસાઙ્ખ્યઃ સુખયતુ ॥ ૨૯ ॥

ઇતિ શ્રીજયદેવકવિવિરચિતે ચન્દ્રાલોકાલકારે રસતીતિવૃત્તિવિચારો નામ ષષ્ઠો મયૂખઃ ।

૭. સામમો મયૂખઃ । અથ ધ્વનિનિરૂપણઃ ।

વૃત્તિભેદૈસ્ત્રિભિર્યુક્તા સ્રોતોભિરિવ જાહ્નવી ।
 ભારતી ભાતિ ગમ્ભીરા કુટિલા સરલા ક્વચિત્ ॥ ૧ ॥
 સામ્મુખ્યં વિદધાનાયાઃ સ્ફુટમર્થાન્તરે ગિરઃ ॥
 કટાક્ષ ઇવ લીલાક્ષ્યા વ્યાપારો વ્યઞ્જનાત્મકઃ ॥ ૨ ॥
 અવિવક્ષિતવાચ્યસ્ય દ્વૌ ભેદૌ વાચ્યમેવ ચેત્ ।
 અર્થાન્તરે સ્ફુટમિતમત્યન્તં વા તિરસ્કૃતમ્ ॥ ૩ ॥
 દ્વૌ વિવક્ષિતવાચ્યસ્ય લક્ષ્યાલક્ષ્યક્રમાત્મકૌ ।

ચત્વારિંશદ્યુતૈકેન ભેદાઃ ષટ્ ચાનયોઃ ક્રમાત્ ॥ ૪ ॥
 ત્રિધા શબ્દાર્થતદ્યુગ્મશક્તિજન્મા સ્ફુટક્રમાત્ ।
 રસભાવતદાભાસપ્રમુખસ્તવસ્ફુટક્રમાત્ ॥ ૫ ॥
 વસ્તવલક્ષારયોર્વ્યક્તેર્ભેદૌ દ્વૈ શબ્દશક્તિજૈ ।
 અર્થશક્તિસમુત્પન્નસ્ય ભેદા દ્વાદશ તદ્યથા ॥ ૬ ॥
 ચત્વારો વસ્તવલક્ષારમલક્ષારસ્તુ વસ્તુ યત્ ।
 અલક્ષારમલક્ષારો વસ્તુ વસ્તુ વ્યનક્તિ તત્ ॥ ૭ ॥
 વક્તુઃ કવિનિબદ્ધસ્ય કવેર્વા પ્રૌઢિનિર્મિતઃ ।
 સ્વસિદ્ધો વા વ્યગ્જકોડર્થશ્ચત્વારસ્ત્રિગુણાસ્તતઃ ॥ ૮ ॥
 શબ્દાર્થોભયભૂરેકઃ સ ચ વાક્યૈકસંશ્રયઃ ।
 પદૈકદેશે રચનાવર્ણવાક્યપદેષ્વપિ ॥ ૯ ॥
 પ્રબન્ધે ચેતિ ષોઢાડસૌ રસાધાખ્યોડસ્ફુટક્રમઃ ।
 એષુ સમદશસ્વેકં પરિત્યજ્યાસ્ફુટક્રમમ્ ॥ ૧૦ ॥
 યે ષોડશાધા દ્વિગુણાસ્તે સ્યુર્વાક્યપદાશ્રયાત્ ।
 પ્રબન્ધેડપિ દ્વાદશ સ્યુરર્થશક્તિભુવો ભિદઃ ॥ ૧૧ ॥
 દ્વાત્રિંશદ્ દ્વાદશૈકઃ ષટ્ સર્વસદ્ગુણિતધ્વનેઃ ।
 ભેદાઃ સ્યુરેકપગ્ચાશત્ સમ્મિત્રાસ્તુ સહસ્રશઃ ॥ ૧૨ ॥
 વક્તૃસ્યૂતં બોધયિતું વ્યગ્ચં વક્તુરભીષિતમ્ ॥
 સ્વાક્રુરિતમતદ્દૂષં સ્વયમુલ્લસિતં ગિરઃ ॥ ૧૩ ॥
 કશ્ચિત્ સાધારણઃ કશ્ચિદામન્ય પ્રતિબોધિતઃ ।
 કશ્ચિત્તટસ્થઃ કશ્ચિથ્ય બોધિતપ્રતિબોધિતઃ ॥ ૧૪ ॥
 ઇત્યેવં બોદ્યવૈચિત્ર્યાદ્વક્તૃસ્યૂતં ચતુર્વિધમ્ ।
 ઉપેક્ષાનિહવાભ્યાં ચ દ્વિધા સ્વાક્રુરિતં મતમ્ ॥ ૧૫ ॥
 ભૂતાદિકાલભેદેન નિહ્વઃ સ્યાદનેકધા ।
 અનેનાપિ પ્રભેદેન વ્યક્તિવલ્લી વિજૃમ્ભતે ॥ ૧૬ ॥
 નાનાપ્રભેદા નિયતા ક્વચિત્ પ્રકરણાદિના ।
 અર્થેડર્થમન્યં ચં વક્તિ તદ્વાચ્યવ્યગ્ચમિષ્યતે ॥ ૧૭ ॥
 મહાદેવઃ સત્રપ્રમુખમખવિઘ્નૈકચતુરઃ
 સુમિત્રા તદ્ભક્તિપ્રણિહિતમતિર્યસ્ય પિતરૌ ।
 મયૂખસ્તેનાસૌ સુકવિજયદેવેન રચિતે
 ચિરં ચન્દ્રાલોકે મહતિ મુનિસાગ્ગ્યઃ સુખયતુ ॥ ૧૮ ॥

ઇતિ શ્રીજયદેવકવિવિરચિતે ચન્દ્રાલોકાલકારે ધ્વનિનિરૂપણો નામ સપ્તમો મયૂખઃ ।

૮. અષ્ટમો મયૂખઃ । અથ ગુણીભૂતવ્યુગ્યનિરૂપણઃ ।

યદ્યજ્યમાનં મનસસ્તૈમિત્યાય સ નો ધ્વનિઃ ।
અન્યથા તુ ગુણીભૂતવ્યુગ્યમાપતિતં ત્રિધા ॥ ૧ ॥
વ્યક્ત એવ કચિદ્યુગ્યઃ કચિદર્થસ્વભાવતઃ ।
કવચિચ્ચારુતરસ્યાગ્રે સ વિમુગ્યતિ ચારુતામ્ ॥ ૨ ॥
અગૂઠં કલયેદર્થાન્તરસઃક્રમિતાદિકમ્ ।
વિસ્મૃતઃ કિમપાન્નાથ સ ત્વયા કુમ્ભસમ્ભવઃ ॥ ૩ ॥
અપરસ્ય રસાદેશ્વેદ્યુગમન્યદ્રસાદિકમ્ ।
હા હા ! મત્કુચકાશ્મીરલિપ્તં ભિન્નમુરઃ શરૈઃ ॥ ૪ ॥
તથા વાચ્યસ્ય સિદ્ધ્યુગ્મં નૌરર્થો વારિધેર્યથા ।
સંશ્રિત્ય તરણિં ધીરાસ્તરન્તિ વ્યાધિવારિધીન્ ॥ ૫ ॥
અસ્ફુટં સ્તનયોરત્ર કોકસાદૃશ્યવન્મતમ્ ।
કુકુમાક્તં સ્તનદ્વન્દ્વં માનસં મમ ગાહતે ॥ ૬ ॥
સન્તિગ્ધં યદિ સન્દેહો દૈર્ઘ્યાદ્યુત્પલયોરિવ ।
સમ્પ્રાપ્તે નયને તસ્યાઃ શ્રવણોત્તંસભૂમિકામ્ ॥ ૭ ॥
તુલ્યપ્રાધાન્યમિન્દુત્વમિવ વાચ્યેન સામ્યભૂત્ ।
કાન્તે ત્વદાનનરુચ્યા મ્લાનિમેતિ સરોરુહમ્ ॥ ૮ ॥
અસુન્દરં યદિ વ્યુગ્યં સ્યાદ્વાચ્યાદમનોહરમ્ ।
સરસ્યામીલદમ્ભોજે ચક્રઃ કાન્તાં વિલોકતે ॥ ૯ ॥
કાકુસ્થં પ્રણતોડમ્ભોધિરદ્ય માદ્યતુ રાવણઃ ।
ઇત્યષ્ટધા ગુણીભૂતવ્યુગ્યમ્ડગીકૃતં બુધૈઃ ॥ ૧૦ ॥
મહાદેવઃ સત્રપ્રમુખમખવિઘ્નૈકચતુરઃ
સુમિત્રા તદ્ભક્તિપ્રણિહિતમતિર્યસ્ય પિતરૌ ।
મયૂખસ્તેનાસૌ સુકવિજયદેવેન રચિતે
ચિરં ચન્દ્રાલોકે મહતિ વસુસંખ્યઃ સુમનસઃ ॥ ૧૧ ॥

ઇતિ શ્રીજયદેવકવિવિરચિતે ચન્દ્રાલોકાલકારે ગુણીભૂતવ્યુગ્યનિરૂપણો નામાષ્ટમો મયૂખઃ ।

૯. નવમો મયૂખઃ । અથ લક્ષણાનિરૂપણઃ ।

મુખ્યાર્થસ્યાવિવક્ષાયાં પૂર્વાર્વાચી ચ રુઢિતઃ ।
 પ્રયોજનાચ્ચ સમ્બન્ધં વદન્તી લક્ષણા મતા ॥ ૧ ॥
 લક્ષણીયસ્વશબ્દસ્ય મીલનામીલનાદ્વિધા ।
 લક્ષણા સા ત્રિધા સિદ્ધસાધ્યસાધ્યાડગભેદતઃ ॥ ૨ ॥
 સ્ફુટાસ્ફુટપ્રભેદેન પ્રયોજનમપિ દ્વિધા ।
 વિદુઃ સ્ફુટં તટસ્થત્વાદર્થગત્વાદ્વિધા બુધાઃ ॥ ૩ ॥
 અસ્ફુટં ચાર્થનિષ્પત્તાત્તટસ્થત્વાદપિ દ્વિધા ।
 લક્ષ્યલક્ષકનિષ્પત્તાદર્થસંસ્થમપિ દ્વિધા ॥ ૪ ॥
 લક્ષકસ્યં સ્ફુટં યત્ર સા વિચક્ષણલક્ષણા ।
 અસ્ફુટત્વં તટસ્થત્વં લક્ષ્યસ્થત્વમમુખ્ય ચ ॥ ૫ ॥
 અન્યાસ્તિસ્ર ઇતિ વ્યક્તા શક્તિતઃ સા ચતુર્વિધા ।
 ઇન્દુરેવૈષ તદ્વજ્રમુત્સર્ષો લક્ષ્યતે મુખે ॥ ૬ ॥
 પ્રદીપં વર્ધયેત્તત્ર તટસ્થં મડ્ગલોદયઃ ।
 પટોડયં દગ્ધ ઇત્યાદૌ સ્ફુટં નાસ્તિ પ્રયોજનમ્ ॥ ૭ ॥
 અમૃતં સૂક્તમિત્યાદૌ લક્ષ્યસ્થમતિહૃદ્યતા ।
 આભિમુખ્યાત્ સન્નિધાનાત્તથાડકારપ્રતીતિતઃ ॥ ૮ ॥
 કાર્યકારણભાવાત્સા વાચ્યવાચકભાવતઃ । (કાર્યકારણભાવાચ્ય)
 ઇત્યેવમાદેઃ સમ્બન્ધાત્ કિઞ્ચાન્યસ્માચ્ચતુષ્ટયાત્ ॥ ૯ ॥
 સાદૃશ્યાત્ સમવાયાત્ સાવૈપરીત્યાત્ કિયાન્વયાત્ । (સ્યાદ્વૈપરીત્યાત્)
 સારોપાધ્યવસાનાખ્યે ગૌણશુદ્ધેપૃથક્ પૃથક્ ॥ ૧૦ ॥ (ગૌણશુદ્ધેડષ્ટધા પૃથક્)
 ગૌણં સારોપમુદ્દિષ્ટમિન્દુર્મુખમિતીદૃશમ્ ।
 ગૌણં સાધ્યવસાનં સ્યાદિન્દુરેવેદમીદૃશમ્ ॥ ૧૧ ॥
 શુદ્ધં સારોપમુદ્દિષ્ટમાયુર્ધૂતમિતીદૃશમ્ ।
 શુદ્ધં સાધ્યવસાનં સ્યાદાયુરેવેદમીદૃશમ્ ॥ ૧૨ ॥
 ઉપાદાનાર્પણદ્વારે દ્વે ચાન્યે ઇતિ ષડ્વિધા ।
 કુન્તા વિશન્તિ ગડ્ગાયાં ઘોષો નિવસતીતિ ચ ॥ ૧૩ ॥
 લક્ષ્યલક્ષકવૈશિષ્ટ્યવૈશિષ્ટ્યાદ્વિવિધા પુનઃ ।
 સરસં કાવ્યમમૃતં વિદ્યા સ્થિરતરં ધનમ્ ॥ ૧૪ ॥
 તથા સહેતુરતથાભેદભિન્ના ચ કુત્રચિત્ ।
 સૌન્દર્યેણૈષ કન્દર્પઃ સા ચ મૂર્તિમતી રતિઃ ॥ ૧૫ ॥

શબ્દે પદાર્થે વાક્યાર્થે સડ્ધ્યાયાં કારકે તથા ।

લિડ્ગે ચેયમલકુારાકુરબીજતયા સ્થિતા ॥ ૧૬ ॥

મહાદેવઃ સત્રપ્રમુખમખવિઘ્નકચતુરઃ

સુમિત્રા તદ્ભક્તિપ્રણિહિતમતિર્યસ્ય પિતરૌ ।

મયૂખસ્તેનાસૌ સુકવિજયદેવેન રચિતે

ચિરં ચન્દ્રાલોકે મહતિ નવસડ્ધ્યઃ સુખયતુ ॥ ૧૭ ॥

ઇતિ શ્રીજયદેવકવિવિરચિતે ચન્દ્રાલોકાલકુારે લક્ષણાનિરૂપણો નામ નવમો મયૂખઃ ।

૧૦. દશમો મયૂખઃ । અભિધાનિરૂપણઃ ।

ધર્મ કચ્ચિત્ પુરસ્કૃત્ય પ્રાયઃ શબ્દઃ પ્રવર્તતે ।

યથાર્થ સ્પષ્ટમાચ્છે શબ્દસ્તામભિધાં વિદુઃ ॥ ૧ ॥

જાત્યા ગુણેન ક્રિયયા વસ્તુયોગેન સંજ્ઞયા ।

નિર્દેશેન તથા પ્રાહુઃ ષડ્વિધામભિધાં બુધઃ ॥ ૨ ॥ (નિર્દેશેન ચ મન્યન્તે)

ગૌર્નીલઃ પાચકો દણ્ડી ડિત્યઃ કંસ ઇતિ ક્રમાત્ । (ગૌઃ શુક્લઃ)

કં સંહિનસ્તિ કંસારિર્નરં ચ કં સમાશ્રિતમ્ ॥ ૩ ॥ (કથં હિનસ્તીતિ)

ન યોગાદેરાયતનં ન સંક્રુતનિકેતનમ્ ।

વૃત્ત્યા નિર્દેશશબ્દોડયં મુખ્યયા સ્વાભિધેયયા ॥ ૪ ॥

પીયૂષવર્ષપ્રભવં ચન્દ્રાલોકમનોહરમ્ ।

સુધાનિધાનમાસાધ શ્રયધ્વં વિબુધા મુદમ્ ॥ ૫ ॥

જયન્તિ યાણિકશ્રીમન્મહાદેવાડ્ગજન્મનઃ ॥

સૂક્તિપીયૂષવર્ષસ્ય જયદેવકવેર્ગિરઃ ॥ ૬ ॥

મહાદેવઃ સત્રપ્રમુખમખવિઘ્નકચતુરઃ

સુમિત્રા તદ્ભક્તિપ્રણિહિતમતિર્યસ્ય પિતરૌ ।

મયૂખસ્તેનાસૌ સુકવિજયદેવેન રચિતે

ચિરં ચન્દ્રાલોકે મહતિ દશસડ્ધ્યઃ સુખયતુ ॥ ૭ ॥

ઇતિ શ્રીજયદેવકવિવિરચિતે ચન્દ્રાલોકાલકુારેડભિધાનિરૂપણો નામ દશમો મયૂખઃ ॥ ૧૦ ॥

સમાપ્તોડયં ચન્દ્રાલોકઃ ।

Encoded and proofread by Sira Athale

Chandralokah

pdf was typeset on April 20, 2025

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

